

A HARCMŰVÉSZET ÉS A POSZTMODERN

KÉRCHY VERA

Paul Bowman. *Martial Arts Studies: Disrupting Disciplinary Boundaries*. London, New York: Rowman & Littlefield, 2015, 192.

Paul Bowman 2015-ös könyve (*Harcművészet-kutatás: a diszciplináris határok szétzúzása*) közel kétszáz oldalnyi definíciós kísérlet: mi a harcművészet-kutatás, hogyan lehet tudományosan kontextualizálni, melyek a fő kutatási irányvonalai, kérdésvetései és módszerei? A precíz, tiszta válaszadás érdekében a könyv messziről, általános elméleti, metatudományos dilemákkal indít: mi kell ahhoz, hogy egy új tudományterület megszülethessen és meggyökeresedjen az akadémiai diskurzusban? Kinek az ellenjegyzése szükséges, milyen támadásokkal, ellenáramlatokkal szemben kell meggyőzően védekeznie? Hogyan ne vesszen el a *martial arts studies* a sok „studies” – *cultural, media, women’s, queer, disability, television, peace, migration, business, sports, science, stb. studies*¹ – tengerében? Vagyis nem csak definiál, de inaugurál is, szavakkal harcol, az elmélet fegyverarszájával küzd a harcművészet-kutatás komolyan vételéért. A friss tudományterület létének igazolásához fontos eszköze a kanonizálás gesztusa: a könyv több alfejezete rövid recenzióknak tekinthető, melyekben a szerző már megjelent, harcművészet-kutatási profilú munkákat ismertet és lát el kritikai megjegyzésekkel. Így kerül fel Douglas Farrer, Adam D. Frank vagy Benjamin Judkins (vagyis alap-

¹ Magyarul a „studies” utótagú tudományterületeket különbözőképpen fordítják, így a felsoroltak (közel sem egyezményes) magyar megfelelői a következők lehetnek: kultúrakutatás, médiatudomány, női tanulmányok, queer-elméletek, fogyatékoság-tudomány, televízió-kutatás, béketanulmányok, migrációkutatás, üzleti tanulmányok, sportelméletek, tudományelmélet. A *martial arts studies*-t – ahogy a lapszámomban következetesen mindvégig – harcművészet-kutatásnak fordítjuk.

vetően egy angolszász kutatógárda) – mint az új diszciplína ismerni érdemes autoritá-sainak – neve a felavatás alatt álló hajó zászlajára.

A Mi a...? definíciós kérdés megválaszolásába Bowman egy derridai gesztussal a Mi nem a...? módszerrel vág bele. A harcművészet-kutatás nem az egyes harcművészetek szigorú pontossággal megírt rendszereinek összefoglalása, reflektálatlan mitológiákkal terhes, ideologikus szövegek gyűjtőedénye. (A harcművészet-kutatás [*martial arts studies*] nem a harcművészetek tudománya [*studies of martial arts*] [Bowman, 3]). Nem is „how to”-munkák tartoznak ide, melyek az egyes technikák kivitelezéséhez tartalmaznának instrukciókat. A harcművészet-kutatás voltaképpen ott találja meg a tárgyát, ahol az ázsiai tradíciók átkerülnek Nyugatra: a keveredésben, az interkulturalizmusban, az „idegen” perspektívák kereszteződésében. A 21. századi kutató azt a harcművészeti gyakorlatot tanulmányozza, amely „globális, mediatisált, transznacionális összefüggései” (Bowman, 140) folytán dekonstruálja a nemzeti és etnikai esszencializmus elgondolását, s így a kritikai megközelítésmódot teszi szükségessé.

Vagyis alapvetően nyugati filozófiai hagyományú gondolkodási modellről van szó (természetesen a szerző aktuális nemzetiségétől függetlenül), a kritikai, reflexív, összehasonlító hozzáállás pedig (ezen belül) kifejezetten a 20. század végi elméletek „posztmodern” áramlatára állítja a harcművészet-kutatás hajóját. A bevezetni kívánt tudományterület a harcművészeteket, illetőleg a velük kapcsolatos problémaköröket – az erő, a test, az én, az identitás, a társadalmi nem, a szexualitás, az egészség, a kolonializmus, a nacionalizmus, a harc, a rituálé, a performansz, az erőszak, az érzelmek, a kultusz, a mágia, a háború diskurzusát (Bowman, 18) – kulturális, társadalmi, ideológiai, politikai, esztétikai kontextusban vizsgálja. Nem véletlen, hogy rokon tudományterületekként a 60-as évek, egész pontosan a „kulturális fordulat” után születő irányzatok említődnek: a kritikai kultúrakutatás, a kulturális antropológia, a posztkolonializmus, a társadalmi nemek tudománya, a performansz- és performativitás-elméletek és minde- nek előtt a posztstrukturalista filozófia. A nem elsődlegesen harcművészet-kutatással foglalkozó „öregék” közül Foucault, Said, Žižek, Bourdieu, Spivak, Geertz, Butler, Rancière, Althusser, Derrida neve lobog a türelmetlenül dagadozó vitorlavásznnon.

A posztstrukturalista horizont választása kapcsán egy pillanatra megállnék, hogy el- időzdek Bowman elméleti dilemmáján, miszerint „kissé talán furcsa lehet” egy annyira testiséghez kötött akcióshoz, mint a harcművészet egy olyan elméleti szemszöggel közelíteni, aminek a központjában a szöveg, a textualitás áll.

Bármiről is legyen szó a harcművészet-kutatással kapcsolatban, mindig lesznek olvasók, akik azon tűnődnek, miért épp a posztstrukturalizmusra fókuszálok, amikor első megközelítésre bizonyos elméleti területek és problémák sokkal alkalmasabbnak tűnnek a kutatásra. A posztstrukturalizmus túlságosan szöveg- és nyelvcentrikus [*'textual' and 'wordy'*]. Nem úgy tűnik, mintha problémafelvetései közvetlenül kapcsolódnának a fizikai cselekvés és a test kérdéseéhez.² [*Harcművészet-kutatás, 37*]

Az olvasó meglepődhet e meglepettségen, hiszen a testről való textuális gondolkodás nyugati filozófiai kontextusban nem igazán nevezhető újdonságnak, tekintve, hogy a 20. század második fele a kritikai elméletek területén (kissé talán erős túlzással) nem szólt másról, mint az olyan testi akciók szövegekénti olvasásáról, mint a szexualitás (Foucault), a parázon járás (és egyéb társadalmi rituálék) (Turner, Gennep) vagy a színész színpadi akciója (Schechner). Az viszont mindenképpen fontos kérdés lehet, hogy adott esetben mit értünk „szöveg” alatt.

Bowman frusztrációja annak az oppozicionális logikának a kísértő jelenlétéről árulkodik, aminek a dekonstrukciója éppenséggel a posztstrukturalizmus kiindulópontja, nevezetesen a tett és a nyelv, a test és a szöveg metafizikus örökségű bináris ellentétének szellemjárásáról. Nem minden 20. századvégi elméleti irányzat számolja fel e bináris alapfelvetést: amikor például a performansz-elmélet egyes gondolkodói a szövegparadigma performansz-paradigmával való leváltását sürgetik arra hivatkozva, hogy a szövegszerű gondolkodás „bekebelezte”, „felfalta” a testiséget, s hogy az a testi praxisok megközelítésére „nem alkalmas”, a testet továbbra is a nyelvvel szemben, ezen kívül helyezkedő kategóriaként értelmezik.³ Nem vetnek számot azzal, hogy az uralkodó szövegparadigma adott esetben egy olyan szövegfogalmat működtet, mely cselekvőerővel *is* rendelkezik, s így anélkül avat mindent szöveggé („il n’y a pas de hors-

² [In terms of a possible connection with martial arts studies, there will already be readers wondering why I am focusing on poststructuralism when there would seem to be much more apt theoretical fields and problematics to explore first. Poststructuralism is notoriously 'textual' and 'wordy'. Its concerns do not seem directly connected with matters of physical activity and the body.]

³ „Míg sokáig a szövegfogalom bírt modellértékkel kultúránk számára, most úgy tűnik, mintha ezt a funkciót a performansz töltené be.” Erika Fischer-Lichte, „Határátlépés és cserekereskedelem. Útban egy performatív kultúra felé”, ford. Kricsfalusi Beatrix, *Magyar Műhely* 26 (2003): 35. „Performance stands today as the best potential alternative to the old paradigm of the world as text.” David E. George, „Performance epistemology”, *Performance Research* 1.1 (1996): 24.

texte”⁴), hogy közben felszámolná a cselekvés kategóriáját („kilúgozná” [Austin] azt a nyelvből). A sokat hivatkozott Austin-tanulmány, a *Tetten ért szavak*⁵ szerint a beszéd-tett épp attól lesz nyelvi aktus, hogy jelentést létrehozó működése közben/mellett tartalmaz egy performatív aspektust is. Austin dekonstrukciós olvasatai, továbbgondolásai (Derrida, de Man, Butler szövegei) szerint a jelentéstermelő „nyelviség” és a cselekvő performativitás mindig ott van minden szövegben elválaszthatatlanul összefeszülve. (Ennek az elhagyhatatlan belső feszültségnek köszönheti minden szöveg az állandó félreérthetőségét, a jelentés kisiklásától való szüntelen fenyegettetést.⁶)

Posztstrukturalista szemmel nézve tehát, minden, így egy harcművészeti akciósor is (performatív aspektussal is bíró) szöveg, az azonban egyáltalán nem biztos (sőt!), hogy önmagát mint ilyet reprezentálja. A kutatás éppen arra irányul, hogy egyes korok, kultúrák, stílusok harcművészeti diskurzusai milyen nyelv- és testfelfogással rendelkeznek, milyen ideológiai háttérrel, elméleti horizontot, olvasásmodellt képviselnek. Így teszi láthatóvá Bowman az „erőszakos, maszkulin” Bruce Lee-jelenség mögött meghúzódó posztkoloniális problémákat, a harcművész stílusok közötti versengésben a hagyományőrzés és az invenció s az ezek mögött munkáló érdekek összecsapásait, az eredetmítoszok kulturális identitás-teremtő funkcióit, stb.

Ezzel rá is kanyarodtunk a bevezetés alatt álló tudományterület lehetséges kutatási vonalaira, alapvető témáira. Bowman az intézményesség, a transznacionalizmus, az identitás, a szimulált vs. valódi harc, valamint a hagyomány vs. innováció konfliktus kapcsán, rövidebb elemzéseken keresztül ad valódi ízelítőt, tartalmi-érdemi kóstolót a harcművészet-kutatás területéről. Többek között politikaelméleti elemzést ad arról, hogyan teremtik meg a 19. illetve a 20. században utólagosan, időben visszavetítve, a nemzeti identitás kialakítása érdekében a taiji és a qigong „ősi” mítoszáit; összehasonlítja bizonyos küzdősportok és harcművészetek „természetes”-fogalmának (az ember-

⁴ Jacques Derrida, *De la Grammatologie* (Paris: Les Éditions de Minuit, 1967), 227.

⁵ John L. Austin, *Tetten ért szavak*, ford. Pléh Csaba (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990).

⁶ Butlernél vagy de Mannál ezt a retorikában rejlő feszültséget, performativitás és kognitív nyelvi működés „kölcsonösen kizáró viszonyát” (de Man) kifejezetten a harc metaforája szemlélteti. Vagyis a nyelv és a tett ellentétének posztstrukturalista felszámolódásával a harcművészet nem csak hogy olvashatóvá válik szöveggé, de a performatív nyelvi működés allegóriájaként is fontos szerepet kap. Ekképp válhat egy mindig félresikló kardszúrás a kontrollálhatatlan performatív nyelvi működés allegóriájává, a beszéd megsebezni képes politikai fegyverré (lásd Paul de Man, „Eszétikai formalizálás: Kleist *Über das Marionettentheaterje*”, ford. Beck András, *Enigma* 11-12 [1997]: 80-98; Judith Butler, *Excitable Speech. A Politics of the Performative* [New York: Routledge, 1997]).

rel született spontán védekező mozdulat vs. a hosszas gyakorlással, technikák ismétlésével „felelevenített” eredeti-elfelejtett őstermészet) ideológiai vonatkozásait. Különböző filmes példákon keresztül elemzi a nyugati orientalizmus és a keleti nacionalizmus egymást gerjesztő hatását (Bruce Lee-filmek), a vietnámi trauma feloldási kísérleteit (*Rambo*-filmek), a meggyengült amerikai identitás, a fehér férfitest újraerősítésére irányuló törekvéseket (Stallone-, és Norris-filmek) és „Ázsia kifejlesztését” (*Kill Bill*). Továbbá érdekfeszítő elemzést ad a harcművészeti gyakorlás során az elsődlegesként értett cél (a majdani, valószínűleg soha be nem következő „valódi” harcban való győzelem) mellett az edzőtermi tréningezések végtelen próbafolyamata kapcsán/által megjelenő „élvezet” intenciójáról.

Bowman az idegen kultúrákkal kapcsolatos fantáziák pszichoanalitikus vonatkozása-ira is kitér. Érdekes módon ez lesz az a pont, amikor rávetítve a lacani gondolatot – „nincs szexuális kapcsolat” – az idegen kultúrák találkozásának helyzetére (annak szüntelen kisiklását, elvétettségét állítva)⁷ Bowman posztmodernizmusa túlpörög és átbukfencezik saját fején. Bowman (az általa is sokat hivatkozott) Žižek cinikus, paranoid (összeesküvés-elméletektől frusztrált) értelmiségéhez válik hasonlatossá, aki – a Nagy Másikat hibáztatva (ezzel egy külső, „ideológiának” nevezett entitás létét feltételezve) – a megismerés lehetetlenségén kesereg.⁸ Azon pl., hogy a *Szelíd motorosok*ban a taiji a lázadás szimbóluma, holott saját közegében épp a kollektív, nemzeti identitás meg-

⁷ „As already mentioned, while it seems theoretically possible for practical encounters between people from different cultures to precipitate identity and discourse-modifying transformations, the problem is that these encounters are already, so to speak, pre-constituted or preliminarily 'mapped out' by historical discourses which have provided expectations and prejudices, which mediate the encounters of individuals” (Bowman, *Martial Arts Studies*, 164-65). (Mint már említettem, elméletileg lehetséges, hogy az edzéseken való találkozások során az emberek levetkőzzék identitásukat és diskurzus-módosító változásokon menjenek keresztül, a probléma csak az, hogy ezeket a találkozásokat, hogy úgy mondjam, előre megkreálják, előzetesen kitervelik azok az elvárásokat és előítéleteket gyártó történeti diskurzusok, melyek azonmód mediatizálják e személyes találkozásokat.)

⁸ „Napjaink tipikus szubjektuma, miközben cinikus bizalmatlanságot mutat bármely nyilvános ideológia iránt, gondolkodás nélkül szabad folyást enged az összeesküvésekkel, támadásokkal és a Másik élvezetének túlzó formáival kapcsolatos fantáziáknak. A nagy Másikkal (a szimbolikus fikciók rendjével) kapcsolatos bizalmatlanság, a szubjektum azzal szembeni tiltakozása, hogy „komolyan vegye a dolgokat”, egy olyan hitből táplálkozik, hogy létezik a „Másik Másikja”, egy titkos, láthatatlan, mindenható erő, aki valójában „a szálakat mozgatja” a látható, nyilvános Erő mögött. Ez a másik, obszcén, láthatatlan hatalmi struktúra tölti be a „Másik Másikának” lacani értelemben vett szerepét, a nagy Másik állandóságának metagaranciáját (a társadalmi életet szabályozó szimbolikus rendet)” (Slavoj Žižek, „A nagy Másik nem létezik”, *Thalassa* 2-3 [1998]: 34-50, <http://www.c3.hu/scripta/thalassa/98/0203/03zizek.htm>).

konstruálásának eszköze; hogy a szerencse sütit valójában Kaliforniában találták fel; hogy a japán és a kínai kertek ábrázolása teljességgel összemosódik a populáris esztétikában. Adam Frank gondolataihoz visszatérve azzal összegzi mondandóját, hogy a Nyugattal való találkozás mindig is a Nyugat uralmát jelentette. A nyugati gyakorló az ázsiai harcművészetekre „ráerőlteti szeretetét, idejét, fáradságát” (Bowman, 147) (hogy pár órára elképzelhesse, hogy „kínai”), amivel olyan kulturális fordítást hajt végre, ami szükségképp árulást jelent az „eredeti” tradícióra nézve. Látható, hogy a keveredés lokalizálhatóságának (beazonosíthatóságának) feltételezése hogyan emeli vissza az oppozícionális gondolkodásmódot a képbe (az „eredeti” – „hamis” szembeállítás mentén), míg hogyha azt gondoljuk, hogy – a médiumok mintájára – minden kultúra kevert kultúra, akkor nem kellene az ázsiai tradíciók nyugati jelenlétét számottevően „szennyezetebbnak” tartani, mint az „eredeti” környezetben gyakorolt harcművész-kultúrákat, melyek „tiszta eredetének” visszakereshetlenségéről Bowman korábban hosszan értekezik.

A posztmodern cinikus értelmiségi leleplezi, hogy a „kicsi öreg kínai mester” (az idézett Adam Frank könyv címadója⁹) eljátssza a kicsi öreg kínai mester szerepét, mert az amerikai tanítványok ezt várják el tőle; hogy a Másik fele hajtó vágy kreálta (mindig változó) identitás konstrukció terméke csupán. Ezzel a programmal Bowman (túl azon, hogy visszaírja önazonos identitás/hamis szereplét megkülönböztethetőségének metafizikus képzetét) kiiktatja azt a szubverzív lehetőséget, amit Butler abból vezet le, hogy a performatív identitás soha nem fogja tudni tökéletesen eljátszani a ráírt szerepet, mindig marad egy hasadék, amin át az ideológia elfojtottja – elviekben, bármelyik pillanatban – felszínre törhet. A megismerés biztos lehetetlenségének tézise kiiktatja a dekonstrukcióban rejlő izgalmas bizonytalanságot, miszerint

nem mondhatjuk, hogy ismerjük a létezőt («das Seiende»), de azt sem, hogy nem ismerjük. Annyi mondható, hogy nem tudjuk, ismerjük-e vagy sem, mivel az ismeretről, amit egykor a magunkénak hittünk, bebizonyosodott, hogy gyanú alá eshet; ontológiai magabiztosságunk örökre megingott. [*Mentegetőzések*, 147]¹⁰

⁹ Adam Frank, *Taijiquan and the Search for the Little Old Chinese Man: Understanding Identity through Martial Arts* (New York, Basingstote, UK: Palgrave Macmillan, 2006).

¹⁰ Paul de Man, „Mentegetőzések”, in uő, *Az olvasás allegóriái. Figurális nyelv Rousseau, Nietzsche, Rilke és Proust műveiben*, ford. Fogarasi György (Budapest: Magvető, 2006), 323-49.

Vagyis könyve végére Bowman a harcművészet testi praxisának textualizálásában olyan messzire megy (mondhatni, túl messzire), ahol már a jelölő materialitása, a retorika kiszámíthatatlan performatív aspektusa (aminek pedig a fizikai mozgás „testszövege” olyannyira találó allegóriájának tűnt a kiinduló ponton) nem tud érvényesülni (mivel ebben a nyelvfilozófiában egyszerűen nem szerepel). Mintha bebizonyosodna saját kezdeti félelme, hogy a posztstrukturalizmus túl „wordy” (tud lenni, ha akar).

A könyv nagyobb részében mondottakat figyelembe véve azonban azt gondolom, nem kellene teljesen komolyan vennünk a nyelv által bekebelezett test e lehangoló víziójának záróképét. Különösen, hogyha azt nézzük, hogy minden Bowman által emlegetett harcművészet-kutató a „résztvevő megfigyelés” módszerét alkalmazva, az ütések nyomait saját bőrükön viselve, a vizsgált harcművészkeg testi közelségéből jutott el a fizikai gyakorlatok textualizálásáig, „a test élményétől a szöveg tudásáig” (Bowman, 55). Mint ahogy Bowman maga is számos stílusban – a karatétól kezdve az eskrimán keresztül a taijiig – elmélyedt gyakorló és edző. Nem lenne értelme a kutatónak izzadással, fájdalommal, élvezettel kínlódnia, ha ezen testi élmények ideológiai megelőzőttsége, elidegenedettsége eleve (fel)tételezve volna. A *qi* nyelvi megelőzőttségéről s ezzel megtapasztalásának lehetetlenségéről beszélni pontosan ugyanolyan elméleti problémákhoz vezet, mint a „nyelvi megelőzőttség tudatának” koncepciója, ami látszólagos állításával tökéletes ellentmondásban (mondhatni „akarata ellenére”) visszahelyezi a megismerő tudatot mindent megelőző pozíciójába. A megfogalmazásmód („a nyelvi megelőzőttség tudata”) pontosan az ellenkező üzenet-hez vezeti a kijelentést, mint amire látszólag irányult (ahová célozni „akart”): lehet, hogy a nyelv megelőzi a tudatot, a tudat viszont megelőzi a nyelvet – ezt implikálja a mindent átható nyelviségről való „tudás” gondolata.¹¹ Azt gondolnám, Bowmant olvasva (és Müller Péter Sziámit hallgatva: „Nekem már régen nincsen útban a testem...”), hogy nem a Nyugat nyomja el az idegent, az egzotikusát, a keletit, csak egyedül Descartes, akinek értelemközpontú filozófiájának dekonstrukcióját éppen az itt képviselni szándékozott elméleti irányvonal vitte véghez. Egy félbukfencnyit visszagördülve maradjunk meg inkább Bowman kiinduló felvetésénél, a „karnális szociológia nem naiv

¹¹ Kulcsár Szabó Ernő *A magyar irodalom története 1945-1991* című kötetének „A posztmodern és az »új érzékenység«” című fejezetének (Kulcsár Szabó Ernő, *A magyar irodalom története 1945-1991* [Budapest: Argumentum Kiadó, 1993], 160-203.) kritikai olvasatát adja Müllner András „Talált vendég: kísérteties robbantás a posztmodern irodalom(történet) kapcsán” című tanulmányában, *Korunk* 7 (2006): 32-46.

formájánál” (Bowman, 71), a (saját) testi tapasztalatokra szegeződő reflexív tekintetnél, melynek „tárgya” – mint minden megértést (és érthetőséget) célzó szöveg – ki van téve a félresiklásnak, a megbotlásnak, a nem számított ütéseknek, a performativitás váratlan dőféseinek, a jelölő materiális lökéseinek.

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Austin, John L. *Tetten ért szavak*. Fordította Pléh Csaba. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.
- Butler, Judith. *Excitable Speech. A Politics of the Performative*. New York: Routledge, 1997.
- De Man, Paul. „Eszztétikai formalizálás: Kleist Über das Marionettentheaterje”. Fordította Beck András. *Enigma* 11-12 (1997): 80-98.
- De Man, Paul. „Mentegetőzések (Vallomások)”. In uő. *Az olvasás allegóriái: figurális nyelv Rousseau, Nietzsche, Rilke és Proust műveiben*. Fordította Fogarasi György. Budapest: Magvető, 2006, 323-49.
- Derrida, Jacques. *De la Grammatologie*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1967.
- Fischer-Lichte, Erika. „Határátlépés és cserekereskedelem. Útban egy performatív kultúra felé”. Fordította Kricsfalusi Beatrix. *Magyar Műhely* 26 (2003): 25-40.
- Frank, Adam. *Taijiquan and the Search for the Little Old Chinese Man: Understanding Identity through Martial Arts*. New York, Basingstote, UK: Palgrave Macmillan, 2006.
- George, David E. „Performance epistemology”. *Performance Research* 1.1 (1996): 16-31.
- Kulcsár Szabó Ernő. *A magyar irodalom története 1945–1991*. Budapest: Argumentum Kiadó, 1993.
- Müllner András. „Talált vendég: kísérteties robbantás a posztmodern irodalom(történet) kapcsán”. *Korunk* 7 (2006): 32-46.